

Nâbî'nin "Mi'râc-nâme"si

ALI FUAT BİLKAN*

Nâbî's "Mi'râc-nâme"

Ö Z E T

Mi'râc-nâmeler, Peygamber Efendimizin mi'râc mucizesinin anlatıldığı edebî eserlerdir. Arap, İran ve Türk edebiyatlarında pek çok mi'râc-nâme türünde yazılmış eser bulunmaktadır. Türk edebiyatında XV. yüzyıldan itibaren görülen bu türün ilk örneği Ahmedî'ye ait olan mi'râc-nâme'dir. Mi'râc-nâmeler üzerine bir doktora tezi hazırlayan Prof. Dr. Metin Akar'ın divânlarda, kasidelerin bir bölümü olarak tespit ettiği mi'râc-nâme örnekleri bulunmakla beraber, türün müstakil olarak yazılmış örnekleri otuz civarındadır. Doktora tezinde yer almayan Nâbî'nin Mi'râc-nâme'si, mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış olup toplam 525 beyittir. Şairin yüz civarındaki Divân nüshasından sadece altısında yer alan bu şiir, tahminimizce Nâbî'nin son dönem eserlerindedir. Zaten Nâbî'nin, eserindeki ifadeleri de bu tezimizi doğrulamaktadır.

ANAHTAR KELİMELE R

Mi'râc-nâme, Şiir, Mu'cize, Türkçe, Edebiyat, Nâbî, Mesnevî, XVI. Yüzyıl.

ABSTRACT

Mi'râc-nâme is a kind of poem which includes the night of the Prophet Mohammed's miraculous journey. There is a lot of mi'râc-nâmes in the Arab, Iran and Turkish literatures. The first mi'râc-nâme was written in the XVth century in Turkish Literature. XVth century's Turkish poet Ahmedî wrote the first mi'râc-nâme. Prof. Metin Akar who had a Ph.D about mi'râc-nâme, proved nearly 30 mi'râc-nâmes except Nâbî's Mi'râc-nâme. This article intends to introduce Nâbî's work. XVIIth century's Ottoman poet Nabi besides his ten books also wrote a Mi'râc-nâme. This work is 525 couplets and written in the mesnevî form. Among Nâbî's hundred of Divan copies, only 6 manuscripts include mi'râc-nâme. This work might be the poet's final book.

KEYWORDS

Mi'râc-nâme, Poem, Miraculous, Turkish, Literature, Nâbî, Mesnevî, XVIIth century.

Mi'râc-nâme, veya Mi'râciyye, Kâsik Türk Edebiyatında "mi'râc mucizesi"ni konu alan edebî türe verilen addır. Ortak medeniyet daire-sinde bulunan Arap, İran ve Türk edebiyatlarında, mi'râc-nâme türünde pek çok eser bulunmaktadır. Genellikle manzum olan bu eserler, bazen bir kasîde veya mesnevînin bir bölümü olarak da yer alırlar.**

* Prof. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., Ankara. (afuat@etu.edu.tr)

** "XIV-XV. asırlarda İbrahim Bey'in Külliyyat'ı içinde yer alan manzum Müntehabat-ı Mesnevî Şerhi'nde, Ahmedî'nin Cemşid ü Hurşid'inde, Alî Şîr Nevâ'î'nin Hayretü'l-Ebrâr, Ferhad ü Şîrîn, Mecnûn u Leylî, Seb'a Seyyâre ve Sedd-i Skenderî mesnevîlerinde, Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdî'nin Leylâ vü Mecnûn'unda, Behîştî'nin Leylâ vü Mecnûn'unda, XV. asırda, Lâmiî'nin Ferhad ü Şîrîn'inde, Fu-

Esasen bu türü temsil eden eserlerin daha ziyade müstakil manzum veya mensur eserler olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla mi'râc-nâme (veya mi'râciyye) türünün en önemli özelliği, müstakil bir eser hüviyyetinde olmasıdır. Anadolu sahasında yazılmış divânlarda yer alan manzum mi'râc-nâmeler konusunda yapılan çalışmalarda tespit edilen eserlerin en eskisi, XV. yüzyıla aittir. Bu da mi'râciyelerin, XV. yüzyıldan itibaren bir şiir türü olarak gelişmeye başladığını göstermektedir. İlk müstakil mi'râc-nâme yazarı olan Ahmedî'nin "Tahkîk-i Mi'râc-ı Resûl" başlığını taşıyan 497 beyitlik eseri, aynı zamanda mi'râc-nâme türünün divândan bağımsız olarak gelişmesini örnekleyen önemli bir eserdir (Akdoğan 1989: 263-310).

Mi'râc-nâmeler üzerinde bir doktora tezi hazırlamış olan Metin Akar, divânlarda yer alan mi'râc-nâmeleri şu şekilde tespit etmiştir : "XVI. asırda Lâmiî Çelebi; XVII. asırda Ganî-zâde Nâdirî (1572-1626), Azmî-zâde Hâletî (öl. 1630), Nev'î-zâde Atâyî, Nâilî-i Kadîm (öl.1666), Neşâtî Ahmed Dede (öl.1674), Vâdî Muhammed Çelebi (öl.1682), Fasîh Ahmed Dede (öl.1699), Riyâzî, Âsım-ı Bosnavî, Selâmî, Rüşdî, Senâyî Şeyh Ali Efendi;

zûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn'*unda, Kara Fazlî'nin *Gül ü Bülbül'*ünde, Taşlıcalı Yahyâ'nın *Gencîne-i Râz, Usûl-nâme, Şâh u Gedâ, Yûsuf u Züleyhâ* ve *Gülşen-i Envâr'*ında, Refiî'nin *Beşâret-nâme'*sinde, Arayıcı-zâde Ferdî Hüseyin'in *Şâpur-nâme'*sinde, XVII. asırda, Kaf-zâde Fâ'izî'nin *Leylâ vü Mecnûn'*unda, İlmî'nin *Manzûme-i Kadî-zâde'*sinde, Nev'î-zâde Atâyî'nin *Âlem-nümâ, Nefhattü'l-Ezhâr, Sohbetü'l-Ebkâr, Heft-hân ve Hilyetü'l-Efkâr'*ında, Na'im'in (muhtemelen ismi *Vâmuk u Azrâ*) bir mesnevîsinde, Nâbî'nin *Hayriyye'*sinde, Suphi-zâde Fevzullah Fevzî'nin *Safâ-nâme* ile *Aşk-nâme'*lerinde, Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk'*ı ve Mustafa Kâil'in *Nâme-i Aşk'*ında mi'râciye bölümleri mevcuttur." (Age, s.125-127). Metin Akar'ın "İnceleyemediğimiz Müstakil Mi'râc-nâmeler" başlığında, metinlerini görmediğini belirttiği mi'râc-nâmeler de şunlardır: "İsfendiyar Bey oğlu Bafra valisi Hızır Bey adına 1414'te yazılan meçhûl bir şair (veya yazarın) *Mi'râc-nâme'*si, Şeyh İlahî-i Nakşibendî (öl.1487)'nin *Manzûme-i Mi'râc-nâme'*si, Himmet Efendi (öl.1684)'nin *Manzûme-i Mi'râc-nâme'*si, Simkeş-zâde Feyzî Hasan Efendi (öl.1690)'nin *Mi'râc-nâme'*si, Suhûfî Muhammed Efendi (öl.1737)'nin mülemmâ *Manzûme-i Mi'râciyye'*si, Salâhî Abdullâh Efendi (Salâhî-i Uşşâkî) (öl.1781)'nin mülemmâ *Manzûme-i Mi'râciyye'*si, Nûrî Muhammed Efendi (öl.1856)'nin *Risâle-i Mi'râc'*ı, Fatma Kâmile Hanım (öl.1921)'in *Mi'râciyye'*si, Hüseyin Bursavî'nin *Mi'râciyye'*si, Cemaleddin-i Vahdet'in *Mi'râciyye'*si, Kavukçu Mehmed Efendi'nin *Mi'râciyye'*si, Kastamonulu Şeyh Muslihüddin Vehbî'nin *Mi'râcü'l-Beyân'*ı, Mehmed Şemsüddin Efendi'nin *Mi'râciyye'*si, Erzurumlu Şeyh Osman Sirâcüddin Sirâcî'nin *Manzûme-i Mi'râc'*ı ile Beylerbeyili Arap Sadî Bey'in *Mi'râciyye'*sidir." (Akar 1987 : 203-294)

XVIII. asırda, Sâbit (öl.1714), Nazîm Yahyâ (öl.1727), Seyyid Vehbî (öl.1793), Dürrî Ahmed Efendi (öl.1722), Sâlim (öl.1743), Halimî Mustafa Paşa (öl.1759), Alî Nutkî Dede, Mâhir, Hâzık, Hakim Seyyid Muhammed Nûr, Vâsik, Birrî; XIX. asırda İzzet Molla (öl.1829), Fâik Ömer (öl.1838), Lebîb ve Âdile Sultan." (Akar 1987 : 131-132). Burada, mi'râc-nâmelerin XVI. yüzyıldan itibaren divânların muhtevâsına dahil edildiği ve diğer şiir türleri kadar rağbet gördüğü anlaşılmaktadır.

Metin Akar'ın tespit ettiği mi'râc-nâmeler içerisinde, Nâbî'ye ait müstakil bir mi'râc-nâme görülmemektedir. Her ne kadar Nâbî'nin *Hayri-nâme*'sindeki kısa mi'râciyeden bahsedilmişse de, şairin Divân nüshalarından birkaçında yer alan manzum *Mi'râc-nâme*'si görülmemiştir.

Nâbî'nin eseri, "*Mi'râciyye-i Hazret-i Sahib-i Tâc-ı Levlâk Ve Mâ-Sadak-ı Mantûk-ı Mâ-Halakati'l-Eflâk*" başlığını taşımaktadır. Mesnevî nazım şekli ve aruz vezninin "*Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ülün*" kalıbıyla yazılan eser, toplam 525 beyittir. Eserin bugüne kadar tespit edilememiş olmasının en önemli sebebi, Nâbî'nin yüz nüshayı aşkın Divân yazmasından sadece 6'sında yer almış olmasıdır. Bunlardan yurtdışından getirtmeye çalıştığımız iki nüshayı henüz göremedik. Ama elimizdeki dört nüshadan hareketle tenkitli bir metin hazırladık. Nâbî'nin *Mi'râc-nâme*'si :

Hamd ana ki hamd ana revâdur
Hamdün dahi hamdine sezâdur

beytiyle başlamaktadır. Eserin ilk 77 beyti *tevhid* bölümüdür. Nâbî, 78-90. beyitler arasında Peygamberimizin na'tına girizgâh yapmıştır. 91-161. beyitler arasında *na't* yer almaktadır. Şair, 162-193. beyitler arasında Peygamberimizden şefaât dilemekte ve mağfiret talebinde bulunmaktadır. Mi'râciye, esas olarak mesnevînin 194. beyitinden sonra yer alan "*Makale-i Mi'râciyye*" başlığıyla başlamaktadır. Mi'râciye bölümünün ilk beyti şöyledir :

Bir şeb ki 'inâyet-i İlâhî
Zeyn itmiş idi bu bârgâhı (Yz. A. 4635/2, 19^a-25^a)

Bazı yazmalarda *Mi'râc-nâme*'nin bundan önceki beyitleri eksiktir. Bu bakımdan eserle ilgili ayrıntılar, tenkitli metninde değerlendirilecektir.

Eserde, genel olarak diğer mi'râc-nâmelerde de dile getirilen ana muhtevâ işlenmiştir. Bu bakımdan eserin en dikkat çekici özellikleri, dili, anlatım tekniği ve üslûbudur. Şair, çoğu kez sözünü kahramanlardan birine emanet ederek maksadını ve düşüncelerini ona söyler. Sözgelimi, Cebraîl'in Peygamber Efendimize hitabı ve ona, şimdiye kadar hiç kimseye müyesser olmayan bir mucizeye mazhar olduğunu anlatması (242-277. beyitler), anlatım tekniği bakımından dikkat çekicidir :

Bu menkabet-i bülend-pâye
 Hiç salmadı bir ser üzre sâye
 Hiç kimsenün olmadı bu devlet
 Bâlâsına sâye-bahş-ı 'izzet
 Bu devlet-i kurb u câh-ı ber-ter
 Bir mürsele olmadı müyesser
 Bir kimsenün olmadı bu mi'râc
 Fark-ı ser-iftihâr-ı nüh-tâc (265-268.beyitler)

Peygamberimizin Burak'a binmeleri anında Burak'ın "serkeşlik edip" ürkümüştür bir âhû (âhû-yı remîde) gibi davranması karşısında, Cebraîl'in Burak'la konuşması (296-305. beyitler) da bu tarz anlatıma örnek gösterilebilir. Bu husus, farklı sebeplere dayandırılarak diğer mi'râciyeler de yer alan bir hadise olmakla beraber, şairin samimi ifadeleri ve kendine has anlatımı esere orijinal bir hüviyyet kazandırmıştır :

Cibrîl görüp bu vaz'-ı hâmı
 Şerme bedel oldu ihtirâmı
 Ana didi ey Burâk-ı gül-gûn
 Bilmem ne bu cünbiş-i diger-gûn
 N'oldı sana kim ibâ idersün
 Baht irdi sana hebâ idersün
 Bu devlet ü bu sa'âdet u fer
 Bir rahşa hiç olmadı müyesser (295-298. beyitler)

Burak, kendisine ihsan edilen bu görevi idrâk ettikten sonra mahçup olup Peygamberimizden şefaât diler (311-316. beyitler).

Bundan sonraki anlatımlarda, İslâm tarihinde de yer alan pekçok hadise ve Peygamber Efendimizin mi'râc'ta yaşadıkları konu edilir. O'nun diğer peygamberlere imâm olup namaz kıldırması (332. beyit), Sidretü'l-müntehâ'ya varması (375. beyit), Cebrail ile Burak'ın bu sınırdan ileriye gidememesi (397. beyit) ve Peygamberimizin yoluna Refref ile devam etmesi (399. beyit) gibi hususlar, diğer mi'râciyelerde de ifade edilen ortak motiflerdir. Ancak Nâbî, diğer bazı mi'râc-nâmelerde yer alan bazı motiflere yer vermemiştir. Sözelimi, Süleyman Nahifî, Seyyidî, Receb Vahyî, Mecîdî, Nâyî Osman Dede, Muhammed Fevzî, Abdülvâsi Çelebi, Ârif, Hâfız Ömer Yenişehirî ve Abdülbâkî Ârif'in eserlerinde görülen "Kudüs yolunda Peygamberimizin karşısına, dünyayı temsil ettiği belirtilen süslü bir kadının çıkması", "beş vakit namazın farz olması", "yedinci gökte şarap ve süt ikrâmı", "Peygamberimizin diğer peygamberlerle mülâkatı", "göğün katlarıyla ilgili tasvirler", "Arş ve Kürsî tasvirleri", "Peygamberimizin Allahu ta'ala ile konuşması" (Akar 1987: 206-315) gibi anlatımlar, Nâbî'nin eserinde bulunmamaktadır. Bu yönüyle Nâbî'nin eseri, Siyer-i Nebî veya İslam tarihinden neş'et eden bir eser değildir. Nâbî, sanatkârâne tasvirler, süslü anlatımlar ve yeni buluşlarla konuyu değil, üslûbu ön plana çıkarmıştır. Böylece onun ortaya koyduğu eser, diğer mi'râc-nâmelerdeki dinî konulardan ve İslâm tarihindeki mi'râc bahsinden alınan motiflerden ziyade, tasavvufî bir mahiyet arz eder. Nitekim Ârif'in eserinde ve diğer birçok mi'râc-nâmede Peygamberimizin Allah ile doğrudan konuşmasına uzun uzun yer verilirken, Nâbî bu hususu tasavvufî bir edâ ile sır perdesi altında anlatır :

Ol sohbete nutk hem-dem olmaz

Ol halvete kimse mahrem olmaz

Ol güft ü şinîd dem götürmez

Ol sırr-ı hafî rakam götürmez

Bir kimse degül o sırdan âgâh

Bir kendü bilür anı bir Allâh

(418-420. beyitler)

Eserde, vak'alar oldukça kısa tutulmuş ve İslâm tarihine dayalı bilgilere yer verilmemiştir. Eser, Peygamberimizin Cenâb-ı Hak'la konuşması anlatılırken bir anda şairin araya girerek du'â faslına başlama-

sıyla (424-428. beyitler) farklı bir özellik kazanmıştır. Bu bölümden sonra, “Hâtime-i Mi’râciyye” başlığında 96 beyitlik bir bölüm yer almaktadır. Eserin yaklaşık beşte birini oluşturan bu bölümde, Mi’râc-nâme’nin yazılış sebebi ve şairi eseri hakkındaki düşünceleri yer almaktadır. Buna göre, eserin yazılmasını şairin hâmilerinden sadrazam Baltacı Mehmed Paşa talep etmiştir :

Hâtime-i Mi’râciyye

Sad şükr Hudâ-yı lâ-yezâle
Vehhâb u kerîm-i bî-zevâle

Kim viridi bu nâ-tüvâna miknet
Bu nazm-ı latîf buldı sûret

Buldı bu ‘ibâret üzre revnak
Mi’râc-ı resûl-ı hazret-i Hakk

Ammâ ki bu nazm-ı âsmân-gîr
Olmağa libâs-pûş-ı ta’bîr

Bir zât-ı mükerrerrem oldı bâdî
Kim ‘âleme hayrdur murâdî

Teklîf-i leb-i güher-nisârı
Oldı bu ‘ibâret üzre cârî

K’ey pîr-i tarîkat-ı ma’ânî
Mi’mâr-ı binâ-yı câvidânî

Âsârınız oldı gerçi vâfir
Mi’râca degül birisi dâ’ir (429-436. beyitler)

(.....)

Kimdür dir isen o bî-hemâli
Bi’z-zât cenâb-ı sadr-ı âlî

Sadrü’l-vüzerâ mu’în-i devlet
Fahrü’l-vükelâ emîn-i millet

Ser-tâc-ı ‘âlem-keşân-ı ‘âlem
Ser-dâr-ı müdebbirân-ı ekrem

Destûr-ı kerîm-i kâr-fermâ
Hâmî-i nizâm-ı dîn ü dünyâ

Ser-levha-i nüsha-i vezâret
Ser-defter-i zümre-i sadâret

Mi'mâr-ı mebânî-i fezâ'il
Hâdî-i celâ'il-i hasâ'il

Hâtim-meniş ekrem-i zamâne
Nu'mân-reviş âsaf-ı yegâne

Gayret-keş-i devlet-i muhalled
Hem-nâm-ı şeh-i rüsül Muhammed (446-453. beyitler)

Bilindiği gibi Baltacı Mehmed Paşa, 1710 yılında ikinci kez sadarete tayin edildiğinde, yaklaşık çeyrek asırdır Halep'te yaşayan Nâbî'yi İstanbul'a getirmiştir. Bu dönemde tahtta Sultan III. Ahmed bulunmaktadır. Nitekim Nâbî, eserinde devrin padişahını da övmüştür :

Sultân-ı güzîde-i selâtîn
Hâkân-ı ferîde-i havâkîn

Ser-tâc-ı mülûk-ı mülk-i devrân
Ârâyîş-i nesl-i âl-i 'Osmân

Hân Ahmed-i 'âdil-i yegâne
Kim zâtı hayâtdur cihâna (476-478. beyitler)

Yukarıdaki örneklerden hareketle Nâbî'nin, Divân'ını tertip ettikten sonra Mi'râc-nâme'yi kaleme aldığını söyleyebiliriz. Baltacı Mehmed Paşa'nın şaire :

K'ey pîr-i tarîkat-ı ma'ânî
Mi'mâr-ı binâ-yı câvidânî

Âsârınız oldu gerçi vâfir
Mi'râca degül birisi dâ'ir

diye hitap etmesi, eserin yazılma sebebini de ortaya koymaktadır. Nâbî'nin birçok türde eser sahibi olduğu geçkin yaşında, bunlara -tahminimizce- son eserlerinden biri olan *Mi'râc-nâme*'yi eklemesi, bu talep üzerine gerçekleşmiştir.

Nâbî'nin eseri, türün klâsik özelliklerini yansıtmayan ve mi'râcı ayrıntılı olarak anlatmayan bir eser olmakla beraber, şairin farklı bir türde kaleme aldığı bir edebî eser hüviyyetindedir.

KAYNAKLAR

- Akar, Metin (1987), *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Akdoğan, Yaşar (1989), "Mi'râc, Mi'râc-nâme ve Ahmedî'nin Bilinmeyen Mi'râc-nâmesi", *Osmanlı Araştırmaları*, S: 9, s. 263-310.
- Bilgin, Orhan (1999), "Aşkî Mustafa Efendi ve Mi'râc-nâmesi", *Prof. Dr. Nihad M. Çetin'e Armağan*, İstanbul, s. 97-116.
- Eraslan, Kemal (1979), "Hâkîm Atâ ve Mi'râc-nâmesi", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı, S: 10, s. 243-304.
- Nâbî, *Mi'râciyye*, Süleymaniye Umumi Kütüphanesi, Hamidiye Böl., No: 1117, 69^b-83^b.
- Nâbî, *Mi'râciyye*, Süleymaniye Umumi Kütüphanesi, Es'ad Ef. Böl., No: 2477/2, 1^b-9^b.
- Nâbî, *Mi'râciyye*, Ankara Millî Kütüphanesi, Yz. A. 4635/2, 19^a-25^a.
- Nâbî, *Mi'râciyye*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No: 609.
- Nâbî, *Mi'râciyye*, Avusturya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, N.F. 363/4.
- Nâbî, *Mi'râciyye*, Madrid Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, B.N.M. 12099/12.
- Uzun, Mustafa (2005), "Mi'râciyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yay., XXX, 135-140.
- Yavuz, Kemâl (1999), "Anadolu'da Başlayan Türk Edebiyatında Görülen İlk Mi'râc-nâmeler: Âşık Paşa ve Mi'râc-nâmesi", *İlmî Araştırmalar*, S: 8, İstanbul, s. 247-266.